מעורבות האדם הייתה רק ב'גרמא' או 'בשינוי' או 'שניים שעשאוה'. לפיכך, אם אדם פתח דלת הנעולה במנעול חשמלי או במגנט כוח או באמצעות מנוע הזזה (כמו במעלית), הרי יש תוצאה; הדלת נפתחה באמצעות ציוד חשמלי שהופעל על ידי האדם. אם הלה פעל במישרין – זו מלאכה אסורה, ואם מעורבותו הייתה רק ב'גרמא' וכד' – יש מקום להתיר לצורכי ביטחון, רפואה ומוגבלים בלבד. ודאי שכאן 'התהליך' נלקח בחשבון לקולא, כי מעורבות האדם לא הייתה כדרך ההפעלה, או שלא במישרין.

אמירתי שצוטטה בהקשר לאי התחשבות בתהליך הפנימי אלא בתוצאה אמורה בשני אופנים אחרים, לקולא ולחומרא. **לקולא כיצד?** אם לא הייתה תוצאה המוגדרת כמלאכה אסורה בשבת, איננו מחטטים 'בתהליך', למשל בכניסה לחדר שיש בו חיישן אזעקה פועל אבל האזעקה מנותקת ואין 'תוצאה' אסורה להימצאות האדם שם. לכן גם אם בחיישן עצמו יש נורת לד מנצנצת – אין כאן תוצאה אסורה, כי זה 'פסיק רישא דלא ניחא ליה ודלא איכפת ליה' בדרבנן. אמנם לכתחילה אנו ממליצים לנתק חיישני אזעקה בבית הפרטי, אבל מי שנקלע למקום שהם קיימים יכול להיכנס לשם לכתחילה. או כלך לך לדוגמה אחרת; אנו מתירים – לאחר התייעצות גם עם פוסקים מובהקים – לפתוח ברז כשיש מד מים דיגיטלי. אמנם מתרחשת פעולה של קליטת המידע לתוך תאי הזיכרון, אבל אין 'תוצאה'. החיוב הכספי (שהוא התוצאה המכוונת) הוא רק כשמגיעים לצריכת 1000 ליטר (קוב), והתחלפות הספרה בצג היא רק מדי 100 ליטר. 'תוצאות' אלו מותרות כמו פתיחת מקרר המשפיע על המדחס באמצעות התרמוסטט כשיגיע לאחר הצטברות פעולות רבות לנקודת ההפעלה.

ולחומרא כיצד? (אי התחשבות בתהליך אלא בתוצאה); אם אדם לחץ על מתג כלשהו ומתחיל תהליך שרשרת של מיליוני פעולות דיגיטליות האחוזות זו בזו, ואפילו אם חולף זמן ניכר מעת פעולת האדם עד להתרחשות התוצאה – כל זה נחשב בעיניי פעולה ישירה של האדם וכלל לא 'גרמא'. לחיצת מקש במקלדת במרכז החלל המפעילה על הירח מלאכה האסורה בשבת (חרישה, בנייה, כתיבה וכיו"ב) היא חילול שבת בידיים ולא 'גרמא'. ה'תהליך' לא מעניין, ומכיוון שזו הדרך להפעיל ציוד על הירח, וניחא לאדם בתוצאה, הוא חייב באיסורי דאורייתא ודרבנן.

כיו"ב מי שחולף במסדרון בית חולים סמוך לחיישן לפתיחת דלת הרצויה לו. זיקתו להפעלת מנוע הפתיחה (או המנעול או מגנט הכוח) זהה להפעלת לחצן press to open. אין כל קולא בכך שבאמצעות חיישן ה'רדאר' נגרם רק 'תהליך' שהניע מאות או אלפי 'גלגלי שיניים' דיגיטליים. התוצאה הרצויה התרחשה, וה'תהליך' המתוכנן לכך, והרצוי לאדם, איננו משמש נסיבות מקלות.

ניוון עץ האתרוג וצמיחת ענף חדש / הרב יעקב אפשטיין

ב'אמונת עתיך' 113 (תשע"ו), עמ' 37–43, דן הרב יהודה עמיחי בעץ אתרוג שקרתה בו התופעה הבאה: ענפים יצאו מהגזע מעל פני הקרקע, התפתחו כלפי מעלה ונתנו אתרוגים, ובה בעת הענפים השתרשו. הגזע העיקרי שהתחיל להתנוון שינה את צבעו

בחזרה לעמוד התוכן

וגידל רק אתרוג אחד. השאלה שהתעוררה היא אם בגלל השורשים החדשים שהוסיפו הענפים החדשים צריך למנות לענפים החדשים שנות ערלה מחדש, וא"כ ממתי.

א. לכאורה שאלה חדשה לפנינו, של אילן המגדל ענף והענף מגדל שורשים בעוד הגזע הראשי מתנוון והולך, והענף הופך להיות אילן חדש בעצמו, אולם מסתבר ששאלה זו עתיקה היא כימי העץ.

הרב עמיחי שליט"א דן בשאלה והסתפק אם אילן חדש לפנינו אם האילן הישן התנוון וכל יניקת הענפים החדשים היא משורשיהם בלבד. אם יוכרע שאילן חדש לפנינו, צריך למנות לו שנות ערלה מחדש. הרב עמיחי דימה זאת להברכה שבה נוטלים ענף של האילן כשהוא עדיין מחובר, מכניסים אותו לאדמה ומוציאים את ראשו מן האדמה. הענף משתרש בקרקע, והחלק שמעל הקרקע הופך לגזע חדש. לאחר השתרשותו חותכים אותו מן האילן הישן, ולפנינו אילן חדש בעל שורשים, גזע, ענפים ופירות. גם במקרה שלפנינו הענף שהשתרש (חוטר) הוא ספק אילן חדש, וצריך למנות לו שנות ערלה מחדש (מספק), מכיוון שאנו חוששים שהוא יונק רק משורשיו ולא משורשי האילן הזקן, אילן האם.

לגבי הברכה, אם ניתקו את הענף שהושרש מאילן-האם – מתחילים למנות לו שנות ערלה מחדש. כל זמן שהאילן החדש יונק את חיותו מאילן-האם, דין פירותיו כדין פירות האם. בעת שיש לו גם שורשים עצמיים וגם הוא יונק מאילן-האם, בוחנים אם עיקר יניקתו מן האם או משורשיו לפי כיוון העלים שבין אילן-האם להשתרשות,[10] ולפי זה הוא חייב בערלה או פטור מערלה.

לענ"ד, הדמיון בין המקרה שלפנינו להברכה הוא קלוש.

ב. הברכה היא פעולה מכוונת, בעוד במקרה שלפנינו מדובר בתופעה טבעית מוכרת ושכיחה:[11] אילנות מוציאים ענפים מגזעם סמוך לפני האדמה (חוטרים), ואותם ענפים שולחים לעתים ענפים-שורשים לתוך האדמה ומגדילים בכך את האילן כולו[12] (לעתים החוטר העולה מהגזע אשר שלח שורשים מתעבה עוד יותר מהגזע, ורוב תנובת האילן היא מהחוטר ולא מהגזע הראשי הקדום).

---

10. ירושלמי, ערלה פ"א ה"ג.
11. הסיבה שאיננו נתקלים בשאלות כאלו בחיי היום-יום היא שרוב עצי הפרי הם מורכבים בהרכבות מותרות של כנה ורוכב מאותו מין. התכלית להרכבה היא יצירת עץ עמיד למחלות עם כנה חזקה המפתח מערכת שורשים ופירות משובחים של הרוכב. באילנות כאלה קוצצים את הענפים העולים מן הכנה, מפני שפריים טוב פחות, ואנו מעוניינים שהכנה תיתן את מלוא כוחה ברוכב.
בשבעת המינים ובאתרוגים אין הרכבות, ושם עולה השאלה בחוטרים העולים, והיא שאלה נפוצה יחסית (כך אמר לי מגדל אתרוגים שמשגיח הכשרות הורה לו לחתוך את כל החוטרים).
12. בדקלים תופעת החוטרים היא תופעה נפוצה ביותר. חוטרים העולים מן הגזע הראשי מעל וצמוד לפני הקרקע מגדלים מערכת שורשים המחוברת לחוטר ויונקים גם משורשי האילן. ריבוי דקלים (יצירת שתילים חדשים) נעשה דרך חיתוך החוטר מדקל-האם עם שורשיו ונטיעתו כשתיל דקלים. יתר על כן, חוטרים שיצאו גבוה מעל פני הקרקע, ורוצים לגדלם לשתיל של תמר, עוטפים את מקום חיבורם לגזע בשק ובו אדמה ונסורת, והוא מגדל שורשים **באוויר** לתוך השק, ולאחר שגידל מערכת שורשים מספיקה – חותכים אותו מאילן-האם ונוטעים אותו כשתיל חדש.

בחזרה לעמוד התוכן

חוטר העולה כענף בצורה טבעית אינו נחתך בדרך כלל מהגזע, אלא נשאר מחובר ויונק מן השורשים של האילן כולו ולא רק מן השורשים שהצמיח. אם הוא דק יותר מהגזע ואם התעבה יותר מן הגזע הראשי, עדיין הוא יונק גם משורשי כל האילן ולא רק מן השורשים שהוא הוסיף. הוא איננו נחשב לבריכה מפני שזו דרך הריבוי של האילן. משני טעמים אין מונים לו שנות ערלה מחדש: הן משום שהוא חלק מן האילן ה'ישן', הן משום שהוא יונק מן השורשים של כלל האילן. לעומת זאת בהברכה – את הבריכה (ילדה) מנתקים בצורה מכוונת מן הזקנה – אילן-האם, ועוד שבריכה יונקת רק משורשיה!

במקרה שלפנינו הגזע הראשי של אילן-האם מתנוון והולך (ולכן הוא הוציא רק אתרוג אחד), אבל שורשיו חיים (ואפילו הם מתנוונים והולכים), והראיה שהוא גידל אתרוג, ועוד החוטרים שגדלו אף הם יונקים משורשי האילן עד שהוציאו גם שורשים מעצמם וגדלו אתרוגים. לכן משני הטעמים יש להחשיבו כחלק מן האילן ולא כאילן חדש.

ג. לענ"ד, אף אם במועד מאוחר יותר ימותו כל השורשים של גזע-האם והענפים שיצאו ימשיכו לגדול ולהצמיח פירות מן השורשים שפיתחו לפני ניוון השורשים של גזע-האם – גם אז לא צריך למנות להם שנות ערלה מחדש, **כיוון שהם חלק והמשך של האילן הישן**. כך טבע הקב"ה בעולמו שאילנות מתפתחים ומתרבים, ורק במעשי אדם של ניתוק החדש מן הישן יש למנות שוב שנות ערלה. יש להוסיף ששילוח שורשים מענפים שיצאו מן הגזע **היה נפוץ בימי חז"ל**, מפני שנושא ההרכבה של כנה ורוכב מאותו מין כלל לא נהג, ולא מצאנו שהעירו על כך שזהו אילן חדש. וא"כ חז"ל ראו לנגד עיניהם יציאת שורשים מענפים שיצאו מן הגזע בתחתיתו ולא העירו על כך מאומה.

כך נאמר באיוב (יד, ז-ט):

> כי יש לעץ תקוה אם יכרת ועוד יחליף וינקתו לא תחדל. אם יזקין בארץ שרשו ובעפר ימות גזעו. מריח מים יפרח ועשה קציר כמו נטע.

הנושא הוא העץ, ואיוב מסביר שהעץ ממשיך קיומו גם אם נכרת והתפתח מחדש על ידי ענפיו. מפרש רש"י בפסוק ז: 'כי יש לעץ תקוה – שיחלוף [שיעלה חליפין – ענפים חדשים]. ויונקתו – **אשר מגזעו**. לא תחדל – מהיות ענף'. ומוסיף רש"י בפסוק ט: 'ועשה קציר – היא יונקת כמו (תהלים פ) תשלח קציריה עד ים'. מתבאר כי ענפיו שיצאו מגזעו קרויים **על שם אותו אילן שיצאו ממנו**, אע"פ שגזעו מת.[13]

ד. בירושלמי (ערלה פ"א ה"ג) נאמר:

> אמר ר' חייה בר בא מתניתא אמרה כן סיפוק גפנים סיפוק על סיפוק אף על פי שהבריכן לארץ מותר וחש לומר שמא השרישה הילדה עד שלא תתאחה מן הזקינה. רבי חנניה בריה דרבי הלל דרבי יהודה היא. דרבי יהודה אמר מתאחה היא עד שלא תשריש.

מפרש הריבמ"ץ (ערלה פ"א מ"ה): 'סיפוק גפנים. פי' כן הוא סיפוק לגפנים כהברך לאילן'.

13. רש"י הסביר שיונקותיו (ענפיו) יצאו מגזעו. מלבי"ם חולק עליו ומסביר שיצאו **משורשיו**, והם לדידן לגבי מניין שנות ערלה אילן חדש.

בחזרה לעמוד התוכן

ומפרש ה'פני משה' (ערלה פ"א ה"ג) את שאלת הירושלמי:

> וחש לומר שמא השרישה וכו'. ואמאי לא ניחוש לומר שמא השרישה הילדה בארץ עד שלא תתחבר בחיבור ובדיבוק גמור בהזקינה בכדי שתוכל לינק ממנה ושוב לא תהני לה הזקינה שהרי כבר השרישה וכאילן בפ"ע הוא.

נראה ששאלת הגמרא לפי ה'פני משה' **אינה** על הברכה, שכן בהברכה הענף מוטמן באדמה בעודו מחובר לאילן-האם. אלא השאלה בענף שניתקו מהאילן ועשו בו שתי פעולות: הטמינו את חלקו באדמה ואת חלקו הרכיבו לעץ. הגמרא קובעת שעוד לפני שהוא מפתח שורשים הוא מתחבר לאילן-האם, ולכן כל זמן שלא ניתקוהו מהאילן פטור מערלה. קל וחומר במקרה דנן שהענף המחובר לגזע הצמיח שורשים, והוא ודאי יונק מהאילן הרבה לפני ששורשיו התפתחו. וכיוון שהאילן 'עשה' את התהליך של העברת מרכז הכובד שלו בעצמו ללא התערבות חיצונית מלאכותית – הרי זה אותו אילן, כשפעם ענף זה נותן פירות ופעם ענף אחר, אפילו הוסיף מעצמו שורשים.

ה. במשנה בערלה (פ"א מ"ד) נאמר:

> אילן שנעקר ונשתייר בו שורש פטור וכמה יהא השורש רבן גמליאל אומר משם רבי אלעזר בן יהודה איש ברתותא כמחט של מיתון.

מדובר באילן שכל חיבורו לקרקע הוא בגודל שורש של מחט של מיתון (מחט מתיחה של אורגים), ואעפ"כ אין מונים לו שנות ערלה מחדש, וכל שכן לגבי מקרה דנן שהגזע על שורשיו ממנו התחיל הענף לינוק מחובר לאדמה ורק אח"כ הוסיף עוד שורשים.

ו. הרמב"ם (הל' מע"ש ונ"ר פ"י הי"ט) פסק: 'אילן היוצא מן הגזע פטור מן הערלה, מן השרשים חייב...' וכבר שאל הר"י קורקוס (שם):

> בתוספתא שלנו ה"ג לה אילן העולה בין מן הגזע בין משרשים חייב רבי יהודה אומר מן הגזע חייב מן השרשים פטור ע"כ ולפי תוספתא זו דברי רבינו אינם כת"ק והפך מדעת רבי יהודה...

ומסיקים מהר"י קורקוס וה'כסף משנה' שלרמב"ם הייתה גרסה אחרת בתוספתא. עכ"פ הרמב"ם לא סייג זאת ב'הצמיח שורשים' או לאו, וסבר שכל העולה מן הגזע אינו ערלה. וכך פסק ב'דרך אמונה' (הל' מעשר שני פ"י הי"ט):

> אילן היוצא מן הגזע. באילן זקן שכבר עברו עליו שני ערלה **ויצא עתה ממנו אילן אחר מן הגזע סמוך לקרקע** או ענפים חדשים: פטור מן הערלה. ואפי' יוצא מן הטפח התחתון סמוך לארץ דנחשב הכל האילן הזקן: מן השרשים חייב בערלה. והיינו כל שאינו רואה פני חמה נחשב מן השרשים וכל שרואה פני חמה נחשב מן הגזע: חייב בערלה דנחשב אילן חדש וי"א דאינו אלא מדרבנן מפני מראית העין ומ"מ אפי' יתחבר אח"כ עם האילן ולא יהא ניכר מ"מ כבר נאסר ויש פוסקים דבין מן הגזע בין מן השרשים פטור[14] ויש פוסקים דשניהן חייבין אבל קי"ל כדעת רבנו.

---

14. ז"ל אור זרוע (ח"א, הלכות ערלה חדש ושביעית סימן שכו): 'תניא בתוספתא אילן העולה בין מן הגזע בין מן השרשים פטור. פי' פטור מן הערלה פי' בערוך כל גוף האילן מן הארץ ולמעלה נראה לעין

בחזרה לעמוד התוכן

ואף ב'דרך אמונה' לא תלה את עליית האילן החדש מן הגזע אם גידל שורשים או לאו. **לכן יש להסיק** שענף שעלה מן הגזע הוא המשכו של האילן שעלה ממנו, ואין מונים לו שנות ערלה אפילו גידל בעצמו שורשים ואפילו אילן-האם התנוון עם שורשיו, ותקופת הגידול המשותפת של הישן והחדש קובעת שהוא המשך של הישן. רק אם בפעולה חיצונית הפרידו בין שני האילנות ושורשיהם, מונים לאילן החדש מזמן הפרדתו שנות ערלה.

עוד על עיון במחשבת הגרות (של הרב ישראלי זצ"ל) – תנאי קודם למעשה / הרב אברהם ישראל שריר

תגובה לתגובה על תגובה איננה מעשה מקובל. יש בה משום גיחוך והוזלה של הנושא הנדון. מנגד מצווים אנו לא להניח בביתנו עוולה, ובמיוחד בנושאים חמורים כגיור. במאמר 'בית דין לגיור – שלוחי דידן או שלוחי דרחמנא – עיון במחשבת הגרות' ב'אמונת עתיך' 112 (תשע"ה), עמ' 64–69, טען הרב ד"ר יצחק רונס שקיימת אפשרות הלכתית לקבלת גרים 'המעוניינים בכנות להצטרף לעם ישראל ולקבל עליהם לנהוג **כמנהג היהודים שבסביבתם**, אלא שהם אינם באים לכך מתוך אמונה דתית'. במילים אחרות – ניתן לקבל גרים מבלי שאלו יקבלו על עצמם את עול המצוות. את דבריו אלה הוא ביסס על ציטוט חלקי של דברי מו"ח הרב שאול ישראלי זצ"ל מתוך סימן סז בספרו 'חוות בנימין':

> שכל תוכן הגירות היא **הסתפחות לעם ישראל...** וזה מה שאמרה רות: 'עמך עמי' ואלקיך אלקי', לאמר שעל ידי שהופכת להיות חלק מעם ישראל, אלקי ישראל הוא אלקיה.

ברם, השמטת משפטים המסומנים (שלוש נקודות של הרב רונס בציטוט לעיל) מעידה על חוסר הבנה של סימן זה כולו. אכן, לדעת הרב ישראלי, 'משפט' הגרות, שנעשה על ידי בית דין המשמש שלוחו של עם ישראל כולו, הוא המספח את הבא להתגייר לכלל ישראל, ולא קבלת המצוות על ידי הבא להתגייר היא הפועלת את מעשה הגרות. זאת משום שנכרי שמקבל עליו את כל תרי"ג המצוות בגֵרותו עדיין נחשב נכרי (המקיים מצוות) כל עוד בית הדין לא קיבל אותו לכלל ישראל. או אז הוא גם **מתחייב** במצוות והופך ל'מצווה ועושה'. עם זאת, עצם מעשה בית הדין לספוח המתגייר לכלל ישראל **מותנה** בכך שהמתגייר מקבל עליו את עול המצוות, כפי שכותב הרב ישראלי במפורש במשפטים שהרב ד"ר רונס השמיט בציטוטו:

> ...שכל תוכן הגירות היא הסתפחות לעם ישראל, **אלא שלא תתכן הסתפחות זו, אם אינו מוכן לקיים תורה ומצוותיה.**

וחמה זורחת עליו זהו גזע וכל שטמון בארץ ואין חמה זורחת עליו זהו שורש ומיירי באילן זקן שעברו עליו שלש שני ערלה אבל אילן העולה מן הגזע ומן השרשים של אילן שלא עברו עליו שלש שני ערלה חייב בערלה'.

בחזרה לעמוד התוכן